

Declaration

I do hereby declare that the thesis 'Sikkimka Lepchaharuko Bhasik Vyabaha: Samajbhasik Adhyayan' has been prepared by me under the able supervision of Dr. Mohan P Dahal, Professor, Department of Nepali, University of North Bengal. No part of this thesis has been submitted for the award of any degree, diploma or fellowship, in any other universities, institutions or organizations.

Balaram Pandey

Registration No. PhD/NEP. (293)/1455/R-2018

Department of Nepali

University of North Bengal

P/O NBU Campus

Darjeeling-734013

West Bengal

Date:

Department of Nepali
University of North Bengal
Raja Rammohanpur
Dist. Darjeeling, Pin-734013

शोध निर्देशकको मन्तव्य

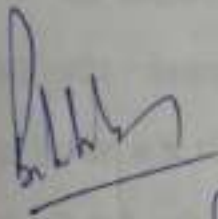
'सिक्किमका लेप्चाहरूको भाषिक व्यवहार: समाजभाषिक अध्ययन' शीर्षक रहेको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयको कला, वाणिज्य तथा ऐन सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागको पिएचडी उपाधिका निम्ति शोधार्थी बलराम पाण्डेले मेरो निर्देशनमा रही तयार पारेका हुन्। यसको समुचित मूल्याङ्कनका निम्ति आवश्यक कार्यवाही हेतु सम्बन्धित निकायमा प्रस्तुत गर्ने अनुमतिसहित म यो शोध प्रबन्ध अग्रसारित गर्दछु।

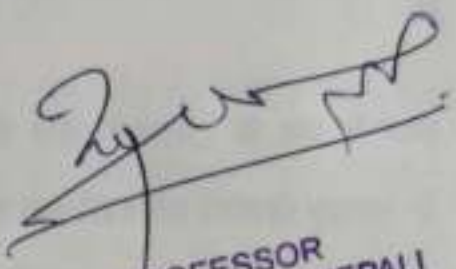

PROFESSOR
DEPARTMENT OF NEPALI
UNIVERSITY OF NORTH BENGAL
प्रोफेसर (डा) मोहन पी दाहाल
नेपाली विभाग
उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालय
राजाराममोहनपुर, दार्जिलिङ।

Document Information

Analyzed document	Balaram Pandey_Nepali.pdf (D134982445)
Submitted	2022-04-29T10:41:00.0000000
Submitted by	University of North Bengal
Submitter email	nbuplg@nbu.ac.in
Similarity	0%
Analysis address	nbuplg.nbu@analysis.arkund.com

Sources included in the report

(BALARAM PANDEY)
RESEARCH SCHOLAR

PROFESSOR
DEPARTMENT OF NEPALI
UNIVERSITY OF NORTH BENGAL

कृतज्ञता ज्ञापन

श्रद्धेय इन्द्रबहादुर राईको आज रमिता छ उपन्यासका पात्र जनक बेपार गर्छु भन्थे राजनीतिमा होमिए, फेरि राजनीति छोड्छु भन्थे तर महाजुलुसलाई सम्बोधन गर्न पुगे। त्यस्तै कथा एमकेको पनि, दा नामग्याल अनि सबैको। जीवन पूर्वघटित रहेछ। सके हामीमा समयको सर्वायामबोधको स्तरका अभावका कारण गुञ्जिसकेको जीवनलाई अथवा भूतलाई भविष्यमा आएर वर्तमान सम्झिरहेका हुन्छौं। यो शोध यात्रा पनि त्यस्तै भयो। पूर्वघटित हुँदोरहेछ भने जस्तै। 'यहाँ आएर सकिनु'-थियो जस्तै। धेरै समय लाग्यो। धेरै अधि नै काम सिद्ध्यउन नचाहेको पनि होइन। बिचमा के के के के भइरह्यो। जीवनमा हुन पर्ने अनि नहुन पर्ने धेरै कुराहरू यस अध्ययन अवधिमा भए। आफुले अन्तर्वार्ता लिएका धेरै लेप्चा थिकुड-निकुड बितेर गए; केही अबो-अमु, बतिम-मतिम, अकु-अज्योड, आनुम-आनोम पनि अब रहेनन्। क्षेत्रगत अध्ययनमा हिंडेका ठाउँहरू, पवित्र मानिएका सांस्कृतिक भूस्थलहरूमा मुनाफा र कमिसनका कार्पेट बिछ्याइएपछि सग्लो सांस्कृतिक स्वरूप र स्वर बिरानो-टाढा हुँदै गए। हिउँदोमा हिउँ पर्छ, बर्खामा पानीझरी; नदी, खोला-नाला बगिरहन्छन् अनवरत-अविरल भन्ने पढेको सानो छँदा तर हिउँदोको गर्मी र खोलाले बग्नु नपाएको पीडा दुवै भोगिरहेछौं अचेल हामी।

यसै अवधिमा पिएलएसआई-मा सहभागी बन्थौं। सर्वेको बेला 'ए नानी, खै अब यो भाषा कसैले बुझ्दैन ! बेलाबखत खोलातिर जाँदा उहिल्यै बाउ-बाजेसित नाव खियाउँदा बिसाको ढुङ्गाले पो बुझ्छ कि बरु भनेर जिस्क्याउँछु पनि---' भन्ने माझी भाषाका अन्तिम वक्ता अस्सी वर्षीय ठकबहादुर माझी पनि बिते अनि उनीसँगै भारतको माझी भाषा पनि पञ्चतत्त्वमा विलीन भयो। यसरी सबै कुराहरू छोटिँदै-बिलिँदै जाँदो रहेछ। बजारलाई थाहा होला तर हामीलाई थाहा छैन लेप्चा भाषा कहिलेसम्म रहला, नेपाली भाषा कतिन्जेल बाँचला...। आजको असमान भाषिक स्पेसमा आधिपत्य जमाउने आँलाभारिका भाषाहरूबाहेक अन्य भाषाहरूले आफ्नो जीवन र जीवनदृष्टि कहिलेसम्म सञ्चालित गर्ने हुन् कुन्नी ? —थाहा छैन।

लेप्चा भाषा र भाषीसित थाहै नपाई एक किसिमको मधुरता, स्नेह स्थापित भएको बोध भइरहेको छ। यो समृद्ध-प्राचीन भाषा आफ्नो सग्लो स्वरूप (होराइजन्टल) र सभ्यता (भर्टिकल)-को क्रुस

लिए बाँचिरहोस् भन्ने लागेको छ।

शोधकार्य गर्दा अनि प्रस्तुत शोध प्रबन्ध तयार गर्दा मेरा श्रद्धेय गुरुवर शोध निर्देशक प्रो मोहन पी दाहालले पुन्याउनु भएको सहयोग र लगाउन भएको ऋण म तिर्न सकिदैन। उहाँको उचित सरसल्लाह अनि निरन्तर प्रेरणाले यो शोधकार्य टुङ्गोमा पुगेको हो। विकट समयमा सरले दिनु भएको सान्त्वनाले ममा ऊर्जा भरेको थियो। मैले काम गरेको छुइनँ भन्ने कुरा जान्दाजान्दै पनि उहाँले ममा सधैं उत्साह भरिदिनु भयो। सरको कुशल निर्देशनका लागि म कृतज्ञ रहेको छु।

यस शोधबारे कार्य गर्ने सल्लाह सर्वप्रथम श्रद्धेय गुरु प्रो घनश्याम नेपालले दिनु भएको हो। यस कार्यलाई अघि बढाउन पनि धेरै सहयोग र सल्लाह प्राप्त भएको हो। सरलाई विनम्रतापूर्वक धन्यवाद चढाउँछु। मेरा आदरणीय दाइ डा पुष्कर पराजुलीले मलाई यस शोध सुरु हुँदादेखि नै धेरै सल्लाह, सहयोग र उत्साह दिनु भएको छ। उहाँलाई पनि म विनम्रतापूर्वक धन्यवाद दिन्छु। यसरी नै नेपाली विभागका विभागाध्यक्ष प्रो सञ्जय बान्तवाले मलाई यस कार्य सम्पादनमा सहयोग पुन्याउनु भएको छ। सरलाई सादर कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। मेरा श्रद्धेय गुरु प्रो कृष्णराज घतानीले विशेष वास्ता राखेर मेरो कार्य प्रगतिबारे सोधखोज गरिरहनु हुन्थ्यो, सुझाउ र सल्लाह दिनु हुन्थ्यो। सरलाई विशेष धन्यवाद छ। विभागका शिक्षक आदरणीय डा डपछिरिङ लेप्चा अनि म्याडम कृष्णमाया मगरमा विशेष आभार र धन्यवाद टर्खाउँदछु। यहाँहरूले पनि मलाई झक्झकाउन कहिले बिसनु भएन। मेरा श्रद्धेय गुरुवर प्रो दिवाकर प्रधान अनि प्रो पुष्प शर्माले ममा सधैं उत्साह र ऊर्जा भरिदिनु भयो। 'होइन धेसिस कहिले बुझाउने ? अझै सकिएन ? छिटो गरा' धेरैपल्ट मेरा श्रद्धेय गुरुले सोधिरहनु हुन्थ्यो। पुष्प गुरुआमाले पनि छिटो गर गर है भनिरहनु हुन्थ्यो। यहाँहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। यस कार्य गर्दा लेप्चा भाषिक समुदायका धेरै सदस्यहरूले गफ, चर्चा-परिचर्चा, अन्तर्वार्ता आदिमा सहभागी बनेर मलाई सहयोग पुन्याउनु भयो। क्षेत्रगत सर्वेक्षणका समय खाने-बस्ने सुविधा पनि उपलब्ध गराइदिनु भयो। यहाँहरू सबैप्रति म कृतकृत छु। विशेष गरेर उत्तर सिक्किम लोअर जङ्गु नन्-साडदुङका बुडथिङ स्वर्गीय मोर्फे लेप्चा, तरेङ बुडथिङ, हिम्याथाङका काले आकु, लिङ्दोङका ओङ्गेल लेप्चा, गोरका नाक्सुक लेप्चा, मङ्गनका सन्दिप अग्रवाल, जङ्गुका एसडिएम सोनाम रिन्छेन लेप्चा; दक्षिण सिक्किम लिङ्गीका एनटी

लेप्चा अनि वक्का जीटी तार्गेन; पश्चिम सिक्किम गेजिड कलेजका उप-प्राध्यापक प्रेमदोर्जी लेप्चा; पूर्व सिक्किमका डेस्मेका पूर्व सचिव एसडी छिरिड तथा पूर्व निर्देशक उगेन सिम्पो; सिक्किम विश्वविद्यालय लेप्चा विभागकी उप-प्राध्यापक रिन्छेन अङ्मु लेप्चा अनि लिम्बू विभागका एबी सुब्बाप्रति धन्यवाद अनि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु।

यस शोध प्रबन्ध तयार पार्दा धैरेजना विद्वान्हरूका लेख, प्रबन्ध, शोध पत्र तथा किताबहरूको सहयोग लिइएको छ। ती सबै लेखक, प्रकाशकहरूलाई पनि धन्यवाद दिन्छु। देश विदेशका धेरै पुस्तकालय, पुरालेख सङ्ग्रहालय तथा सङ्घ संस्थानबाट पनि धेरै सामग्री भेला गरिएको छ सबैमा आभार तथा कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। सिक्किम विश्वविद्यालय अनि नेपाली विभाग तथा विभागका सबै शिक्षकहरूमा हार्दिक धन्यवाद टर्खाउँछु। विशेष गरी विभाग प्रमुख आदरणीय प्रो कविता लामा म्याडमले मलाई घरीघरी ढाढस अनि प्रेरणा दिनु भएको स्मरण गर्दछु। यसरी नै डा समर सिन्हाले पनि घच्चच्याइ रहनु भयो। हार्दिक धन्यवाद। सानो छँदा बिहान उठ्न गाह्रो मान्दा बाबुले बटुकामा चिसो पानी ल्याएर आँखा-अनुहारमा खन्याए जस्तै योगेश लक्समज्युले 'हैट सर, लु सकिहाल्नु पर्छ! बरु टाइपिड र सेटिड गर्नु छ भने भन्नु होस् ना।' भनेर घरीघरी जोस्याउने मात्र होइन व्यावहारिक रूपमा नै सहयोग गरेर मलाई ऋणी तुल्याउनु भएको छ। हार्दिक धन्यवाद र आभार व्यक्त गर्दछु। उसरी नै नेपाली विभाग सिक्किम विश्वविद्यालयका अतिथि प्राध्यापक डा सुमन बान्तवाज्युबाट यसको टङ्कन कार्यमा सहयोग मिलेको हो। उहाँलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। यस अतिरिक्त मेरा विद्यार्थीहरू क्रमैले टेकबहादुर, हेमलाल, अमृत, कृष्ण, विष्णु, सविना तथा विवेकलाई उनीहरूको प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सहयोगका लागि धन्यवाद दिँदछु। क्षेत्रगत सर्वेक्षणमा मलाई सहयोग पुऱ्याउने मेरा मित्र खेम अधिकारीलाई पनि यहाँ सम्झना गर्दछु। मेरी ममतामयी आमा, जसको आशिर्वाद र शुभेच्छा ममाथि सधैं रह्यो, उहाँलाई कोटीकोटी ढण्डवत्। मेरा बाल्याकालीन शिक्षक स्वर्गीय टिके नायरलाई नमन।

अन्तमा मेरो यस कार्यमा एकजना शुभेच्छु, सल्लाहकार, आलोचक, हितैषी साथी भएर हरेक पल साथ दिने, सल्लाह र हौसला दिने, आफ्नो महत्त्वपूर्ण कार्यलाई समेत पर साेरेर मेरो काममा चासो राखी पारिवारिक तथा व्यावहारिक पक्षलाई सम्हालेर यस कार्य सम्पन्न गर्न सहयोग पुऱ्याउने मेरी जीवनसङ्गिनी प्रिय डा अनिरा फिपनलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु। यस कार्यावधिमा आफ्नो पितासित

बालसुलभ हठलाई-पर सार्न बाध्य बनेको मेरो प्रिय छोरो ऋषद यानिभ पाण्डेलाई पनि विशेष सम्झना
अनि धन्यवादा सबैको भलो होस्।

बलराम पाण्डे

माखा, पूर्व सिक्किम।

सङ्क्षिप्त शब्द

आइएलटिए-	इन्डिजिनियस लेप्चा ट्राइबल एसोसिएसन
एल एस ए-	लिङ्ग्विस्टिक सोसाइटी अन् अमेरिका
एलएसआई-	लिङ्ग्विस्टिक सर्वे अन् इन्डिया
एस एल ए	सिक्किम लेजिस्लेटिव एसेम्ब्ली
क्रेस्प-	कमिसन फर् रिभ्यु अन् एन्वायरन्मेन्ट एन्ड सोसियल सेक्टर पलिसिज, प्लान्स एन्ड प्रोग्राम
डेस्मी-	डिपार्टमेन्ट अन् इकनमिक्स एन्ड इन्भालुएसन स्टाटिस्टिक्स, मनिटरिङ
पिएलएसआई-	पिपल्स लिङ्ग्विस्टिक सर्वे अन् अन्डिया
पुमु	पुन मुद्रित
सम्पा-	सम्पादक

पारिभाषिक शब्द

आरिड-	भाषा
रोड-	लेप्चा, ईश्वरका प्रिय सन्तान
रेनजोड-	लुकेर बसेको स्वर्ग
रेनजोडमो-	सिक्किममा बसोबासो गर्ने लेप्चाहरू
इलाम्मो-	नेपालको इलाम जिल्लामा बस्ने लेप्चाहरू
घर-बास-	ग्रामीण पर्याटनअन्तर्गत निर्माण भएको बास गृह
प्रोमो-	भूटानमा बस्ने लेप्चाहरू
पनु-	राजा
रुम-	ईश्वर
काजी-	जमिनदार
ठेकेदार-	ठेका समाल्ने व्यक्ति
मण्डल-	ग्राम एकाईको खजना अधिकारी
कारबारी-	खजाना सङ्ग्रह गर्ने व्यक्ति
जोडपेन-	मन्त्री
क्षतिचिह्न भाषिका-	निम्न स्तरकाले प्रयोग गर्ने भाषिक रूप
ठाउँसारी खेती-	हरेक वर्ष एक ठाउँदेखि अर्को ठाउँ सरेर खेती गर्ने व्यवस्था
वाम्फोक-	लेप्चा खुकुरी
छोग्याल-	धर्मराजा
कालोभारी-	अलकत्र वा ठोस रासायनिक पदार्थ कालो (प्लास्टिक)-ले मोहोरिएको भारी, पारिश्रमिकविहिन भारी बोक्न लाउने कुप्रथा
झार्लाङ्गी-	अधियाँदार वा कुतियादारले काजी अनि मण्डलको खेत बारीमा पारिश्रमिकविहिन श्रमदान गरिदिनु पर्ने कुप्रथा।

मुड-

दुष्टात्मा

बुडथिड-

लेप्चा बिजुवा/वैद्य

मुन्-

लेप्चा बिजुवानी

मानचित्र विवरण

- मानचित्र-४.१ सिक्किममा लेप्चाहरूको बसोबासको भौगोलिक वितरण
- मानचित्र-४.२ एकभाषिकता, द्विभाषिकता, बहुभाषिकता अनि भाषा अपसरण क्षेत्र
- मानचित्र- ४.३ शुद्ध रूप, कोड मिश्रण अनि भाषा अपसरण क्षेत्र

तालिका विवरण

तालिका- ३.१	लेप्चा आदरार्थी प्रयोग
तालिका- ३.२	भोट बर्मेली भाषाहरूको वर्गीकरण अनि लेप्चा भाषा
तालिका- ४.१	भौगोलिक वितरणका आधारमा लेप्चा जनसङ्ख्या अनि प्रतिशत
तालिका- ४.२	सिक्किमको लेप्चा भाषामा पाइने भौगोलिक भेद
तालिका- ४.३	उत्तर सिक्किमको जङ्गु अनि उत्तर बङ्गालको कालिम्पोङमा पाइने क्षेत्रीय भेद
तालिका- ४.४	धार्मिक/आनुष्ठानिक प्रयोग
तालिका-४.५	सिक्किम राज्यका विभिन्न स्तरका विद्यालयहरू
तालिका-४.६	सिक्किमका सरकारी महाविद्यालयहरूमा लेप्चा भाषा पढ्ने विद्यार्थीहरूको आँकडा (२०१८-२०२१)
तालिका-४.७	वर्ग-श्रेणी- शिक्षाअनुरूप भाषिक प्रयोगको नमुना
तालिका-४.८	वृद्ध अनि युवाहरूमा पाइने शब्द प्रयोगमा भिन्नता
तालिका-४.९	स्त्री-पुरुषमाझ उद्गारबोधक अभिव्यक्ति
तालिका-४.१०	किशोर अनि युवाहरूमा कोडमिश्रणको स्थिति
तालिका-४.११	सामाजिक व्यवहारमा कोडमिश्रण/परिवर्तन
तालिका-४.१२	उमेर अनि भाषिक निष्ठा
तालिका- ४.१३	लेप्चा भाषिक निष्ठा
तालिका- ४.१४	व्यवसाय अनि भाषिक निष्ठा
तालिका-४.१५	भाषा उपयोगिता अनि भाषिक निष्ठा
तालिका-४.१६	व्यवसायका आधारमा लेप्चाहरूको भाषिक निष्ठा